

Василка Димитровска

Зошто македонските археолози треба да публикуваат на Интернет

Интернет (р)еволуција vs. Археолошката карта на Република Македонија

Бо 1996 година се случија неколку настани кои се важни за културното наследство на Република Македонија. Оваа година е избрана токму поради неколку причини: „Независноста на македонската археологија по распаѓањето на поранешна Југославија; публикувањето на **Археолошката карта на Република Македонија** во издание на МАНУ; и глобалната експанзија/ширење на интернетот

Археолошката карта на Република Македонија¹ е проект на кој се работело цели 20 години. Во оваа публикација составена од три тома, се заокружува еден период на македонската археологија, хронолошки сместен помеѓу Втората Светска војна, па сè до војната во Босна. И покрај критиките што може да се упатат на сметка на оваа карта, таа сепак создава база на информации во врска со археолошките локалитети од сите епохи кои ја населувале територијата на денешна Република Македонија.

Но, додека со години се подготвуваше **Археолошката карта на Република Македонија** за во моментот на публикувањето во себе да содржи застарени и не до крај проверени податоци, во исто време Грција на интернет го купи домејнот macedonia.com².

Сопственик на домејнот Macedonia.com повеќе од десетина години е грчката непрофитна организација „Паневропска мрежа“. На нејзината веб-страница, оваа организација се претставува како официјален веб-сервер за Македонија на кој се нудат содржини од историјата, културата, спорот, туризмот и од секојдневниот живот во Грција.³

¹ Археолошка карта на Република Македонија, Том 1, 2, MANU, Скопје, 1997.

² Pan-Macedonian Network (1995-1995), [Online]. Достапно на: <http://www.macedonia.com/>, [пристапено на 22.12.2008].

под лиценцата на Криејтив Комонс

Во моментов ова е голем проблем, бидејќи ако ги внесете таговите Macedonia + archaeology во вашиот пребарувач, тој ќе ви врати со илјадници сајтови претежно на грчки, бугарски или албански јазик со пропаганда која го порекнува нашето минато, култура и јазик. Проблемот со „нелегалната“ регистрација на името на една држава⁴ не е проблем што се скрекава само кај нас, но грижата за нашето културно наследство на интернет е. Сепак, ниту една институција во Република Македонија во моментов не се грижи за промоција и за заштита на нашето име на Интернет.

Состојбата со дигиталната археолошка мапа на Република Македонија

На територијата на Македонија има над 5000 евидентирани археолошки локалитети, од кои во моментов само шест имаат своја веб страница (Вардарски Рид⁵, Кокино⁶, Скопско Кале⁷, Тумба Маџари⁸, Цареви Кули⁹ и Таор¹⁰).

На интернет не постои специјализирано списание за македонската археологија¹¹. Поточно, на интернет не постои воопшто никакво списание каде што ќе се прочитаат најновите достигнувања, истражувања и публикувања од областа на археологијата во Македонија. Во отсуство на официјални веб страници на академски институции коишто се занимаваат со археологијата, читателите заинтесирани за оваа наука сублимираните информации можат ги пронајдат на

³ Николоски В. (2005) "КОЈ СЕ ГРИЖИ ЗА ИМЕТО МАКЕДОНИЈА НА ИНТЕРНЕТ?", [Online] Достапно на: <http://www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&abid=1&EditionID=506&ArticleID=31854>, [пристапено на 24.01.2009].

⁴ Metamorphosis (2005) "На Интернет се тругува со името Република Македонија", [Online] Достапно на: <http://www.metamorphosis.org.mk/content/view/555/4/lang,mk/> [пристапено на 18.12.2008].

⁵ Старомакедонски град на Вардарски Рид (2004), [Online] Достапно на: <http://www.vardarskirid.org.mk/>, [пристапено на 24.01.2009].

⁶ Megalithic observatory Kokino (2007), [Online] Достапно на: <http://www.kokino.org.mk/>, [пристапено на 24.01.2009].

⁷ Археолошки Истражувања Скопско Кале (2007), [Online] Достапно на: <http://www.skopskokale.com.mk/>, [пристапено на 24.01.2009].

⁸ Археолошки локалитет Тумба Маџари (2008), [Online] Достапно на: <http://www.tumbamadjari.org.mk/>, [пристапено на 24.01.2009].

⁹ Цареви Кули Струмица Македонија (2008), [Online] Достапно на: <http://www.carevukuli.com/uk/indexuk.html>, [пристапено на 24.01.2009].

¹⁰ Археолошки локалитет Градиште (Таурсијум) - с. Таор, Скопско (2008), [Online] Достапно на: <http://taurisium.com/index.html>, [пристапено на 24.01.2009].

¹¹ Димитровска В. (2008), „Како до информации за археологијата во Македонија“, [Online] Достапно на: <http://arheo.com.mk/2008/02/10/me-goebbelz-and-my-media/>, [пристапено на 19.01.2009]; Ѓорѓиевски Б. (2009) "МОЛИТВАТА НА АНТИЧКИТЕ КОПАЧИ", [Online] Достапно на: <http://www.globusmagazin.com.mk/?ItemID=7694073988930B42BBF53063EABAC246>, [пристапено на 20.01.2009].

¹² Жива антика (2002), [Online] Достапно на: <http://www.antiquitasviva.edu.mk/>, [пристапено на 23.01.2009].

¹³ Нова Македонија (2004), [Online] Достапно на: <http://novamakedonija.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009]; Вест (2001), [Online] Достапно на: <http://vest.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009]; Утрински весник (2002), [Online] Достапно на: <http://utrinski.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009]; Време (2004), [Online] Достапно на: <http://vreme.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009]; Вечер (2004), [Online] Достапно на: <http://vecercom.mk/>, [пристапено на 26.01.2009]; Дневник (2006), [Online] Достапно на: <http://dnevnik.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009].

¹⁴ Порт3 градежништво архитектура екологија Македонија (2005-2007), [Online] Достапно на: <http://www.porta3.com.mk/>, [пристапено на 12.01.2009].

¹⁵ Култура - Република Македонија (2001-2009), [Online] Достапно на: <http://www.culture.in.mk/>, [пристапено на 12.01.2009]; Премин Портал (2005-2009), [Online] Достапно на: <http://preminportal.com.mk/>, [пристапено на 12.01.2009].

¹⁶ Портал:Археологија - Википедија (2006), [Online] Достапно на: <http://mk.wikipedia.org/wiki/Портал:Археологија>, [пристапено на 08.01.2009]; Проект Раствко-Македонија (2008), [Online] Достапно на: <http://makedonija.rastko.net/>, [пристапено на 08.01.2009].

¹⁷ Димитровска В. (2006-2009), Археолошки дневник vol.2, [Online] Достапно на: <http://arheo.com.mk/>, [пристапено на 22.01.2009]; Јакимовска И. (2008), Етно блог, [Online] Достапно на: <http://etno.blog.com.mk/>, [пристапено на 22.01.2009]; Зајковски Д. (2006), Блог за историја, [Online] Достапно на: <http://kibicer.blog.com.mk/>, [пристапено на 22.01.2009].

¹⁸ Македонското археолошко научно друштво (2005), [Online] Достапно на: <http://www.mand.org.mk/>, [пристапено на 22.01.2009].

¹⁹ Катерина Богоева (2008), „Отворен Регионалниот центар за дигитализација на културното наследство“, [Online] Достапно на: <http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=86C7D4D21B4EBD4889859F574AD12DBB>, [пристапено на 26.01.2009].

²⁰ ЦДНН (Нов сервер) - Центар за дигитализација на културно наследство (2006), [Online] Достапно на: <http://www.cdnh.edu.mk/>, [пристапено на 08.01.2009].

²¹ Новица Наков (2007), „Приватизација на македонско-то културно наследство“, [Online] Достапно на: <http://novica.softver.org.mk/node/218>, [пристапено на 10.01.2009].

²² Wikipedia (2001), [Online] Достапно на: <http://wikipedia.org/>, [пристапено на 08.01.2009].

²³ Lyn T. E. (2008), „China's ancestral turtle sheds light on evolution“, [Online] Достапно на: <http://www.reuters.com/article/scienceNews/idUSTRE4AP6HX20081126>, [пристапено на 08.01.2009].

неколку места:

- списанија¹²
- дневни весници¹³
- специјализирани весници¹⁴
- портали¹⁵
- проекти¹⁶
- блогови¹⁷

Македонското археолошко научно друштво (МАНД) има сопствен сајт¹⁸ кој е прилично запоставен и спорадично апдејтуван. Дури и најавениот „Регионален центар за дигитализација на културното наследство на земјите од Југоисточна Европа“¹⁹ сè уште нема своја презентација на интернет, а одредени проекти, каков што е, на пример, Центарот за дигитализација на културното наследство²⁰ во долниот дел од секоја страница имаат поставено дека: **Овој материјал не смее да се издава, емитува, препишува и повторно дистрибуира во која било форма освен со претходна дозвола**, што во некоја рака претставува „Приватизација на македонското културно наследство“²¹.

Република Македонија по своето осамосталување, а особено по експанзијата на интернетот, се уште нема практика на создавање архива од археолошки материјал со академски научен бекграунд. Тоа би ја пополнило огромната научна/јазична празнина (а со тоа и бариера) која во непостоење на трудови од оваа област, се состои исклучиво од информации кои во најголем дел се само на македонски јазик.

Предноста на Интернет публикувањето

Општопознато е дека на интернет секој може да објавува што сака на сопствениот веб-сајт, или да влијае што се пишува на колаборативни системи како Википедија²² или форуми. Но, во научната заедница постојат стандарди коишто се користат за да се утврди дали некоја содржина е релевантна од научен или академски аспект. Така, на пример, содржините објавени на веб-сајтовите на научните публикации, особено периодичните изданија кои имаат углед од порано, имаат најголем кредитилитет.

Впрочем, кога светските агенции како Ројтерс²³ пренесуваат вести за некое научно открытие, тие прво чекаат трудот што го документираат да го објави некое познато научно списание, а потоа прават интервју со авторот.

Отворениот пристап претставува бесплатна достапност на дигитални содржини преку интернет. Најпозната и најлесно изведлива форма на отворен пристап е објавување рецензирани научни трудови од академски списанија достапни за сите во секое време, без очекување авторите да бидат за тоа хонорирани.

Во придонеси со отворен пристап спаѓаат:

- оригинални резултати од научни истражувања
- необработени податоци
- метаподатоци
- изворни материјали
- дигитални претставувања на визуелни графички материјали
- мултимедијални материјали.

Секој придонес со отворен пристап мора да ги задоволи следните два критериуми:

- Авторот(ите) и имателот(ите) на авторските права им даваат на сите корисници слободно да го копираат, дистрибуираат, емитуваат, прикажуваат делото во јавност, и да го адаптираат на каков било дигитален медиум
- Целосна верзија на делото и сите придружни материјали, вклучувајќи и копија од дозволата од авторот, во соодветна стандардна електронска форма да се депонира во најмалку едно онлајн складиште поддржано и одржувањо од академска институција, научно здружение, владина агенција или друга организација којашто има цел да овозможи отворен пристап, непречена дистрибуција, интероперабилност и долгорочко архивирање.

Отворениот пристап е составен од слободни, онлајн копии на рецензиирани написи и конференциски документи, како и технички извештаи, тези и работни документи. Не се стреми да стане самостојно или евтино издаваштво, како и да ги заобиколи рецензиите и публикациите. Причината зошто авторите би требало да обезбедат отворен пристап до нивните дела е заради тоа што:

- истражувачките написи што се архивирани на интернет се многу почесто цитирани,
- истражувачкиот круг, во којшто делото е објавено, читано, цитирано и унапредено од други истражувачи, е подобрен и забрзан ако резултатите се достапни врз база на отворен пристап.

За да се пристапи до содржината на овие архиви може да се користи пребарувачот Гугл (Google) или некој од специјализираните пребарувачи за попрецизно и поефикасно пребарување.

Google scholar

Специјализираните пребарувачи систематски ја собираат содржината на архивите низ светот, правејќи база на податоци од тековното глобално пребарување.

Еден од нив е и Google Scholar²⁴, проект на гигантот Google, кој нуди едноставен начин за пребарување на научна и академска литература, особено дигитални верзии на научни списанија во кои секој труд е рецензиран. Google Scholar ги пребарува изворите, ги пронаоѓа документите, извадоците и цитатите, а ги сортира написите на начин на којшто тоа го прават истражувачите - со оценување на текстот, авторот, публикацијата во којашто написот е објавен и колку често е тој цитиран во друга научна литература. Најрелевантните резултати секогаш се појавуваат на првата страна. Секој резултат содржи библиографски информации, како што се наслов, име на авторот и извор на публикацијата²⁵.

Крејтив Комонс (КК) и како функционира

На секој автор кој објавува на интернет свое дело, независно од каков тип е тоа, по автоматизам му се заштитени авторските права, сеедно дали е излезен со свое име и презиме или пак под псевдоним. Непобитен факт е дека штом

²⁴ Google Scholar (2004), [Online]
Достапно на:
<http://scholar.google.com/>,
[пристапено на 10.01.2009].

²⁵ Фондација Метаморфозис (2006)
„Отворен пристап, Водич за ИКТ на
Метаморфозис, бр.2, [Online]
Достапно на:
http://www.metamorphosis.org.mk/component?option=com_docman&task=doc_details&gid=26&Itemid=16&lang.mk/, [пристапено на 10.12.2008].

²⁶ Creative Commons (2001), [Online]
Достапно на:
<http://creativecommons.org/>,
[пристапено на 27.01.2009].

²⁷ Фондација Метаморфозис (2007)
„Како функционира Кријетив
Комонс“, [Online] Достапно на:
http://cc.org.mk/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=27&Itemid=32, [пристапено на 27.01.2009].

²⁸ Creative Commons | Content Portal
for Macedonia (2007), [Online]
Достапно на: <http://cc.org.mk/>,
[пристапено на 27.01.2009].

²⁹ Ристеска А. (2008) „Уметниците
тромаво во интернет-поход“,
[Online] Достапно на:
<http://spic.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=1&EditionID=501&ArticleID=19412>,
[пристапено на 19.11.2008].

³⁰ Пример за Софтвер со отворен код
во моментове e UBUNTU Linux 7.01.

³¹ Под програми со отворен код
спаѓаат на пример GIMP и Inkscape
за графика.

³² Тука се поздразбираат социјални
веб сајтови, тагови и агрегатори.

³³ Развигор (2007) „Македонија
станува дел од светот на
слободната култура“, [Online]
Достапно на:
http://razvigor.mk.blogspot.com/2007/06/blog-post_21.html,
[пристапено на 27.01.2009].

³⁴ Cooper D. (2008) „Scholar Finds New
Archaeological Sites by Googling“,
[Online] Достапно на:
<http://dsc.discovery.com/news/2008/07/21/archaeology-google.html>,
[пристапено на 22.01.2009].

³⁵ Димитровска В. (2008), Блог-
археологија, создавање извори на
знаење со отворен пристап,
Културен живот бр.1-2, Скопје, 28-
35.

³⁶ Димитровска В. (2008), Дајте ми
два три-податока и јас ќе ви
конструирам вистина, Културен
живот бр.3-4, Скопје, 22-23.

³⁷ http://www.library.uq.edu.au/training/citation/harvard_5.pdf

едно дело се стави он лајн, многу е тешко технички да се спречи неговото симнување, преработување или плахирање. Лиценцата Кријетив Комонс²⁶ е токуму во врска со копирањето и размножувањето, но под определени услови. Затоа постојат неколку типа на лиценци преведени и адаптираны на македонски јазик²⁷, а логото оди под името „**Некои права задржани**“²⁸. Прашањето може да биде и инверзно - Дали е подобро вашето дело самите да го ставите под лиценца на Кријетив Комонс, ако е на пример книга, или некој да ви ја скенира истата и да ја постави без ваша дозвола анонимно на интернет?

Во борбата за што поголем и подобар пристап на информации, ставањето на едно дело под лиценца на Кријетив Комонс може да биде одлична можност за промоција во светски рамки. Сите археолози би требало да бидат запознаени со глобализациските придобивки од оваа лиценца²⁹, чија благородна идеја оди под мотото „**Сподели знаење**“. КК лиценците се одлична алатка за истражувачката заедница да ги сподели значајните (заштитени со копирајт) содржини, овозможувајќи му притоа на авторот одредена репутација за неговиот придонес.

За Кријетив Комонс е исто така важно што е мрежа којашто има подружници низ разни земји, и дека тие меѓу себе си ги споделуваат информациите кога нешто интересно ќе се објави под КК во која било од нив.

Заклучок: каде лежи базата за науката на Интернет

Софтверот³⁰ и програмите³¹ со отворени кодови, библиотеките со отворен пристап, сајтовите од генерацијата Web 2.0³², како и лиценците на Кријетив Комонс овозможуваат да се создадат извори на знаење кај археолозите кои, долготрајно гледано, може да бидат мошне значајни.

Отворениот пристап до археолошкото знаењето не е предуслов за решавање на сите други проблеми во светот, но е важен дел од движењето на слободната култура, чии актери се залагаат за целосна достапност на резултатите од научните истражувања, со што се зголемува и комуникацијата меѓу научниците, образовните стручњаци, студентите и сите заинтересирани за ширење на знаењето во таа форма.³³

На овој начин се заштедува време или пари потребни за истражување, бидејќи дигиталната ера овозможува, на пример, препознавање на археолошки локалитети со помош на Google Earth дури и во кризни подрачја³⁴.

Чекањето со години да се објават податоците од некое ископување или истражување под копирајт, не е модел според кој би требало да се проучува минатото. Наспроти тоа, споделувањето на некои од информациите овозможува тие побрзо да стигнат до корисниците кои би ги инкорпорирале, па дури и надминале во своите истражувања. Особено затоа што работата на археолозите е од „социјална важност“, затоа што со резултатите се засегнати понекогаш региони на кои тие директно и не се однесуваат.

Обичните читатели можеби потпаѓаат под дејство на големите „количества ѕубре“, но валидното научното мислење излегува на виделина само доколку е понудено во достапна форма³⁵.

За разлика од општата публика, вистинските светски научници знаат да разликуват стручни од нестручни содржини на интернет. Здобивањето на нивната доверба е најдобар начин за долготочно неутрализирање на штетното дејство од ненаучни³⁶ и пред сè националистички пропаганди.

Библиографија

- Cooper D. (2008), „Scholar Finds New Archaeological Sites by Googling”, [Online] Достапно на: <http://dsc.discovery.com/news/2008/07/21/archaeology-google.html>, [пристапено на 22.01.2009].
- Creative Commons (2001), [Online] Достапно на: <http://creativecommons.org/>, [пристапено на 27.01.2009].
- Creative Commons | Content Portal for Macedonia (2007), [Online] Достапно на: <http://cc.org.mk/>, [пристапено на 27.01.2009].
- Google Scholar (2004), [Online] Достапно на: <http://scholar.google.com/>, [пристапено на 10.01.2009].
- Lyn T. E. (2008) „China's ancestral turtle sheds light on evolution”, [Online] Достапно на: <http://www.reuters.com/article/scienceNews/idUSTRE4AP6HX20081126>, [пристапено на 08.01.2009].
- Megalithic observatory Kokino (2007), [Online] Достапно на: <http://www.kokino.org.mk/>, [пристапено на 24.01.2009].
- Metamorphosis (2005) “На Интернет се тругува со името Република Македонија”, [Online] Достапно на: <http://www.metamorphosis.org.mk/content/view/555/4/lang,mk/> [пристапено на 18.12.2008].
- Pan-Macedonian Network (1995–1995), [Online] Достапно на: <http://www.macedonia.com/>, [пристапено на 22.12.2008].
- Wikipedia (2001), [Online] Достапно на: <http://wikipedia.org/>, [пристапено на 08.01.2009].
- Археолошка карта на Република Македонија, Том 1, 2, МАНУ, Скопје, 1997.
- Археолошки локалитет Градиште (Тауресиум) – с. Таор, Скопско (2008), [Online] Достапно на: <http://taurisium.com/index.html>, [пристапено на 24.01.2009].
- Археолошки Истражувања Скопско Кале (2007), [Online] Достапно на: <http://www.skopskokale.com.mk/>, [пристапено на 24.01.2009].
- Археолошки локалитет Тумба Маџари (2008), [Online] Достапно на: <http://www.tumbamadjari.org.mk/>, [пристапено на 24.01.2009].
- Вест (2001), [Online] Достапно на: <http://vest.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009].
- Вечер (2004), [Online] Достапно на: <http://.vecercom.mk/>, [пристапено на 26.01.2009].
- Време (2004), [Online] Достапно на: <http://vreme.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009].
- Георгиевски Б. (2009) „МОЛИТВАТА НА АНТИЧКИТЕ КОПАЧИ”, [Online] Достапно на: <http://www.globusmagazin.com.mk/?ItemID=7694073988930&B42BBF53063EA8AC246>, [пристапено на 20.01.2009].
- Димитровска В. (2006–2009), Археолошки дневник vol.2, [Online] Достапно на: <http://arheo.com.mk/>, [пристапено на 22.01.2009];
- Димитровска В. (2008), Блог–археологија, создавање извори на знаење со отворен пристап, Културен живот бр.1-2, Скопје, 28-35.
- Димитровска В. (2008), Дајте ми два три–податока и јас ќе ви конструирам вистина, Културен живот бр.3-4, Скопје, 22-23.
- Димитровска В. (2008), „Како до информации за археологијата во Македонија”, [Online] Достапно на: <http://arheo.com.mk/2008/02/10/me-goebbel-and-my-media/>, [пристапено на 19.01.2009].
- Дневник (2006), [Online] Достапно на: <http://.dnevnik.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009].
- Жива антика (2002), [Online] Достапно на: <http://www.antiquitasviva.edu.mk/>, [пристапено на 23.01.2009].
- Зајковски Д. (2006), Блог за историја, [Online] Достапно на: <http://kibicer.blog.com.mk/>, [пристапено на 22.01.2009].
- Јакимовска И. (2008), Етно блог, [Online] Достапно на: <http://etno.blog.com.mk/>, [пристапено на 22.01.2009].
- Катерина Богоева (2008) „Отворен Регионалниот центар за дигитализација на културното наследство”, [Online] Достапно на: <http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=86C7D4D21B4EBD4B89859F574AD12DBB>, [пристапено на 26.01.2009].
- Култура - Република Македонија (2001–2009), [Online] Достапно на: <http://www.culture.in.mk/>, [пристапено на 12.01.2009]; Премин Портал (2005–2009), [Online] Достапно на: <http://preminportal.com.mk/>, [пристапено на 12.01.2009].
- Македонското археолошко научно друштво (2005), [Online] Достапно на: <http://www.mand.org.mk/>, [пристапено на 22.01.2009].
- Николоски В. (2005) “КОЈ СЕ ГРИЖИ ЗА ИМЕТО МАКЕДОНИЈА НА ИНТЕРНЕТ?”, [Online] Достапно на: <http://www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=1&EditionID=506&ArticleID=31854>, [пристапено на 24.01.2009].
- Нова Македонија (2004), [Online] Достапно на: <http://novamakedonija.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009].
- Новица Наков (2007) „Приватизација на македонското културно наследство”, [Online] Достапно на: <http://novica.softver.org.mk/node/218>, [пристапено на 10.01.2009].
- Портал:Археологија - Википедија (2006), [Online] Достапно на: <http://mk.wikipedia.org/wiki/Портал:Археологија>, [пристапено на 08.01.2009].
- Портал3 градежништво архитектура екологија Македонија (2005–2007), [Online] Достапно на: <http://www.porta3.com.mk/>, [пристапено на 12.01.2009].
- Проект Растро-Македонија (2008), [Online] Достапно на: <http://makedonija.rastro.net/>, [пристапено на 08.01.2009].
- Развигор (2007) „Македонија станува дел од светот на слободната култура”, [Online] Достапно на: http://razvigormk.blogspot.com/2007/06/blog-post_21.html, [пристапено на 27.01.2009].
- Ристеска А. (2008) “Уметниците тромаво во интернет-поход”, [Online] Достапно на: <http://spic.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=1&EditionID=501&ArticleID=19412> [пристапено на 19.11.2008].
- Старомакедонски град на Вардарски Рид (2004), [Online] Достапно на: <http://www.yardarskirid.org.mk/>, [пристапено на 24.01.2009].
- Утрински весник (2002), [Online] Достапно на: <http://utrinski.com.mk/>, [пристапено на 26.01.2009].
- Фондација Метаморфозис (2007) “Како функционира Крејтив Комонс”, [Online] Достапно на: http://cc.org.mk/index.php?option=com_docman&task=doc_detail&gid=27&Itemid=32, [пристапено на 27.01.2009].
- Фондација Метаморфозис (2006) „Отворен пристап, Водич за ИКТ на Метаморфозис, бр.2, [Online] Достапно на: http://www.metamorphosis.org.mk/component/option,com_docman/task,doc_details/gid,26/Itemid,16/lang,mk/, [пристапено на 10.12.2008].
- Цареви Кули Струмица Македонија (2008), [Online] Достапно на: <http://www.carevikuli.com/uk/indexuk.html>, [пристапено на 24.01.2009].
- ЦДНН (Нов сервер) – Центар за дигитализација на културно наследство (2006), [Online] Достапно на: <http://www.cdnh.edu.mk/>, [пристапено на 08.01.2009].

Библиографијата е според
Harvard Reference Style.³⁷